

Penelope Deutscher

ΝΤΕΡΡΙΝΤΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΙΩΑΝΝΑ ΝΑΟΥΜ

PENELOPE DEUTSCHER

NTEPPINTA

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΙΩΑΝΝΑ ΝΑΟΥΜ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη Θεωρητικές επιστήμες / Σειρά «Αναγνώσεις»

Penelope Deutscher, *Ντερριντά*

Τίτλος πρωτοτύπου *How to read Derrida*

Μετάφραση Ιωάννα Ναούμ

Υπεύθυνος έκδοσης Άγγελος Κοκολάκης

Επιμέλεια-διορθώσεις Μαρίνα Κολιτσοπούλου

Σελιδοποίηση Μ. Π. Καπένη

Ηλεκτρονικό μοντάζ, φιλμ Μαρία Ποινοπούλου-Ρένεση

Copyright © Penelope Deutscher, 2005

Copyright © για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.

(Εκδόσεις Πατάκη) 2007

Πρώτη έκδοση στην αγγλική γλώσσα από τις εκδόσεις

Granta Books, Λονδίνο, 2005

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Οκτώβριος 2012

Κ.Ε.Τ. 2992 Κ.Ε.Π. 180/12

ISBN 978-960-16-3379-4

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ 38 (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ), 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Ευχαριστίες</i>	9
<i>Εισαγωγή</i>	11
1 Η αποδομητική ανάγνωση	17
2 Η ανάγνωση ως παρέμβαση	36
3 Διαφορά	53
4 Ανεπίκριτο	67
5 Κουλτούρα, κοινωνικό φύλο και πολιτική	78
6 Το πλαίσιο της επικοινωνίας	90
7 Πένθος και φιλοξενία	105
8 Δώρο και συγχώρηση	122
9 Δικαιοσύνη και νόμος	138
10 Βελτιωσιμότητα	153
<i>Χρονολόγιο</i>	170
<i>Προτεινόμενες πηγές</i>	175
<i>Βιβλιογραφία</i>	182
<i>Εργογραφία του Ντερριντά μεταφρασμένη στα ελληνικά</i>	188
<i>Ευρετήριο</i>	191

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Πολλές ευχαριστίες στην Κριστίνα, στο Μάικλ και στον Πιπ για τις συμβουλές και τη βοήθεια που μου πρόσφεραν στο Σάιμον για την πρότασή του· και, εντός των εκδόσεων Granta Books, στην Μπέλλα, που τόσο μόχθησε για την επιμέλεια του κειμένου, στην Κολέτ για την υπομονή και την ακριβολογία της, και στον Τζορτζ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το 2004, ο Γάλλος πρόεδρος Ζακ Σιράκ ανακοίνωσε το θάνατο του εβδομηντατετράχρονου φιλοσόφου Ζακ Ντερριντά, «μιας από τις κορυφαίες φυσιογνωμίες της πνευματικής ζωής του καιρού μας». Παγκοσμίως, ο Ντερριντά ήδη αναγνωριζόταν ευρέως ως ο πιο σημαντικός Γάλλος φιλόσοφος στα τέλη του 20ού αιώνα. Εξέδωσε περισσότερα από σαράντα βιβλία, αποτέλεσε θέμα δύο ταινιών και προκάλεσε πληθώρα συγκρούσεων στα Μ.Μ.Ε., ενώ επηρέασε σημαντικά πλήθος επιστημών και περιοχών μελέτης, μεταξύ των οποίων, για να αναφερθούμε μόνο σε κάποιες από αυτές: εκπαίδευση, σπουδές φύλου, νομική, λογοτεχνία, μαθηματικά, πολιτικές επιστήμες, ψυχολογία, φυλετικές μελέτες και θεολογία. Ο όρος *αποδόμηση*, τον οποίο ο ίδιος εισήγαγε, συμπεριλαμβάνεται στα γαλλικά και αγγλοαμερικανικά λεξικά, έγινε τίτλος ταινίας του Γούντυ Άλλεν και τραγουδιού του βρετανικού συγκροτήματος Scritti Politi, αρχιτεκτονικό ύφος και τάση στη μόδα. Η αλήθεια είναι ότι, με εξαίρεση τον υπαρξισμό, ποτέ άλλοτε η φιλοσοφία δεν υπήρξε

τόσο παραγωγική και διεπιστημονική ούτε και άσκησε ανάλογη γοητεία.

Νεαρός Εβραίος στην Αλγερία της δεκαετίας του 1940, κατά τη διάρκεια αλλά και μετά το αντισημιτικό αποικιοκρατικό καθεστώς της υπό γερμανική κατοχή Γαλλίας, ο Ζακ Ντερριντά διάβαζε με πάθος Γάλλους κλασικούς και πρωτοποριακούς λογοτέχνες και φιλοσόφους: από Ρουσσό μέχρι... Ζιντ, Βαλερύ και Καμύ, και από Κίρκεγκορ μέχρι... Νίτσε, Χάιντεγκερ και Σαρτρ, ευελπιστώντας να γίνει κάποτε συγγραφέας. Φιλοσοφία σπούδασε στο Παρίσι. Εκεί, μπορεί κανείς να διδάξει στο πανεπιστήμιο χωρίς να έχει απαραίτητως ολοκληρώσει τη διατριβή του, αν περάσει με επιτυχία κάποιες απαιτητικές εξετάσεις. Συνήθως η διατριβή ακολουθεί (η διατριβή του Ντερριντά εκδόθηκε το 1967 με τον τίτλο *Περί γραμματολογίας*), καθώς επίσης και μία ακόμη διατριβή επί καθηγεσία (doctorat d'état), η οποία στην περίπτωση του Ντερριντά έμελλε να καθυστερήσει είκοσι τρία ολόκληρα χρόνια. Ήθελε να είναι η «τελευταία θέση (thesis) που θα υποστήριζε», όπως έλεγε ο ίδιος κάνοντας ένα ακόμη λογοπαίγνιο.

Η εν λόγω καθυστέρηση στην «υποστήριξη της θέσης/διατριβής» ενός διεθνούς φήμης φιλοσόφου στα πενήντα του συναρτάται άμεσα με την προβληματική και αμφίθυμη σχέση του Ντερριντά με τους ακαδημαϊκούς θεσμούς. Παρότι πρώτος στην τάξη του, αποκλείστηκε από το σχολείο του όταν αυτό μείωσε στο επτά τοις εκατό το ποσοστό των Εβραίων μαθητών που έκανε δεκτούς. Αντιμέτωπος με την επιθετικότητα του ρατσισμού, θα αποφύγει το σχολείο για όλο το διάστημα κατά το οποίο παρακολουθεί υποχρεωτικά τη σχολή για Εβραίους μαθη-

τές και δασκάλους. Όταν πλέον επιστρέφει, είναι, σύμφωνα με δική του μεταγενέστερη περιγραφή, ένας μαθητής με προβληματική συμπεριφορά, κολλημένος με το ποδόσφαιρο, ο οποίος αποτυγχάνει την πρώτη φορά στις απολυτήριες εξετάσεις. Ωστόσο, τα καταφέρνει πολύ καλύτερα με τη δεύτερη, τόσο που γίνεται δεκτός στην πιο ελίτ κατεύθυνση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στη Γαλλία.

Οι εμπειρίες του ως νεαρού φοιτητή στο Παρίσι σημαδεύτηκαν από αισθήματα απομόνωσης και δυστυχίας. Κατάθλιψη κατά περιόδους, άγχος και εναλλάξ χρήση υπνωτικών χαπιών και αμφεταμινών του στοίχισαν την αποτυχία στις εξετάσεις το 1950, και το 1951 και 1955. Όμως το πρώτο του βιβλίο –ένα εισαγωγικό δοκίμιο που συνόδευε τη μετάφρασή του των *Απαρχών της γεωμετρίας* του Γερμανού φιλοσόφου Έντμουντ Χούσερλ το 1962, όπου ο Ντερριντά τόνιζε τη σημασία της γλώσσας και της διαφοράς για τη χουσερλιανή «ιδανικότητα»– κέρδισε το βραβείο Ζαν Καβαγιές. Μέσα στα δύο επόμενα χρόνια, το ενδιαφέρον του για τη διασύνδεση φιλοσοφίας και λογοτεχνίας άρχισε να κρυσταλλώνεται στο έργο του και, σε συνδυασμό με τις συχνές υφολογικές του ακροβασίες, εδραίωσε τη φήμη της αντισυμβατικής γραφής του.

Παρότι οι προηγούμενες εργασίες του Ντερριντά για το Χούσερλ είχαν γίνει ευνοϊκά δεκτές από τη φιλοσοφική κοινότητα, σύντομα άρχισαν να διατυπώνονται επιφυλάξεις. Ο Ντερριντά έγραφε σε μια εποχή κατά την οποία η ακαδημαϊκή προκατάληψη για τη διατήρηση των ορίων μεταξύ των επιστημών παρέμενε ακόμη ισχυρή. Ο ίδιος, αντίθετα, ισχυριζόταν ότι τα όρια αυτά δεν μπορούσαν να τηρηθούν με αυστηρότητα,

και το δικό του έργο όντως τα παραβίαζε κατάφωρα. Αν και αναγνωρισμένος στη Γαλλία αλλά και παγκοσμίως, ήταν ταυτοχρόνα και το μαύρο πρόβατο της φιλοσοφίας.

Η μεταστροφή από τις πρώτες δραματικές αποτυχίες του στις μετέπειτα λαμπρές επιτυχίες αποτυπώθηκε αργότερα στη διεθνούς επιπέδου φήμη του, όταν η διεθνής επιστημονική κοινότητα τον αποθέωνε και την ίδια στιγμή τον αποκήρυσσε. Ας πάρουμε για παράδειγμα δύο επικήδεια άρθρα για τον Ντερριντά: το ένα, στην εφημερίδα *Guardian*, χαρακτηριζόταν από πληρότητα, ακρίβεια και απέτιε τιμή, ενώ το άλλο, στην εφημερίδα *New York Times*, υπήρξε τόσο αποκαθλιωτικό που προκάλεσε την ενυπόγραφη αντίδραση 4.000 αναγνωστών. Ο Ντερριντά τιμήθηκε όσο ζούσε με πλήθος ακαδημαϊκές διακρίσεις: βραβείο Νίτσε, βραβείο Αντόρνο, ενώ απέσπασε επίσης τιμητικούς ακαδημαϊκούς τίτλους από πολλά πανεπιστημιακά ιδρύματα. Τη φορά όμως που ανάλογη τιμή του αποδόθηκε από το Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ, υπήρξαν ορισμένοι πανεπιστημιακοί οι οποίοι διαμαρτυρήθηκαν. Μπορεί ο Γάλλος πρόεδρος να τίμησε τον Ντερριντά ανακοινώνοντας ο ίδιος το θάνατό του, όμως όσο ζούσε δεν ήταν λίγες οι θέσεις τις οποίες του αρνήθηκαν τα δημόσια γαλλικά πανεπιστήμια, ενώ και οι σχέσεις του με το ακαδημαϊκό κατεστημένο υπήρξαν κάθε άλλο παρά άριστες.

Ένα άλλο επικήδειο άρθρο πάλι προέβαινε στη σύγκριση μιας φράσης του Ρενέ Ουέλλεκ που έλεγε ότι ο Ντερριντά κατέστρεψε τις «ίδιες τις έννοιες της γνώσης και της αλήθειας» (Wellek 2005, 44) με τα λόγια της Πέγκυ Καμούφ, σύμφωνα με την οποία ο Ντερριντά «πρόσφερε στις ανθρωπιστικές επιστή-

μες τον τρόπο ώστε να επιτελείται σοβαρή νοητική διεργασία και ταυτόχρονα να παραμένει επίκαιρος ο “επείγων χαρακτήρας μιας απάντησης στην κατάχρηση της εξουσίας”, η οποία εξέθρεψε την πολιτική δέσμευση» (McLemee 2004). Ο αναγνώστης του ανά χειράς βιβλίου θα νιώσει μάλλον ανάλογα διχασμένος απέναντι στο έργο του Ντερριντά. Ορισμένοι θα γοητευτούν από το ύφος του και τις αναγνώσεις του, ενώ άλλοι θα εξακολουθήσουν να αντιστέκονται σε ό,τι δείχνει να είναι παράλογο και μη πρακτικό. Ο ίδιος ο Ντερριντά ίσως να προσυπέγραφε μαζί με την Ντρουσίλλα Κορνέλ και την Τζούντιθ Μπάτλερ ότι «δεν υπάρχει κανένας ριζοσπαστισμός στην κοινή λογική» (Butler 1999, xviii). Μιας και ο ίδιος συνήθιζε να μετατρέπει το οικείο σε καινοφανές και παράξενο, δε μας προκαλεί έκπληξη ότι το έργο του είναι τελικά τόσο αμφιλεγόμενο.

Η αποδόμηση εκλαμβάνεται συχνά ως αποσυναρμολογία ή ξήλωμα. Αναμφίβολα, ο Ντερριντά πίστευε ότι ένα επιχείρημα, ένα άτομο ή ένας θεσμός δεν αποτελούν τα ίδια από μόνα τους την πιο αξιόπιστη πηγή για τον εαυτό τους. Όταν κάποιος ή κάτι μας αυτοσυστήνεται, θα πρέπει, σύμφωνα με τον Ντερριντά, να έχουμε τα αυτιά μας τεντωμένα και τα κριτικά μας εργαλεία ακονισμένα, κάπως σαν τον προσεκτικό στις λεπτομέρειες ψυχαναλυτή. Για την αποδόμηση, κάθε κείμενο ή επιχείρημα που μας είναι οικείο κρύβει απρόσμενες πτυχές, αιχμές αντίστασης εκ των ένδον, αιχμές διαλόγου και εναλλακτικών δυνατοτήτων. Ο Ντερριντά προσέδωσε ιδιαίτερη προσοχή σε όλα αυτά και έτσι μετέστρεψε τη δεδομένη πρόσληψή μας απέναντι σε καθετί οικείο. Η αποδόμηση αντιμετωπίστηκε συχνά ως αρ-

νητικό ή ακόμη και μηδενιστικό κίνημα. Ο ίδιος ο Ντερριντά όμως τόνιζε πάντα ότι πρόκειται για έναν καταφατικό και δυνητικά μετασημασιολογικό τρόπο ανάγνωσης.

Η ΑΠΟΔΟΜΗΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Η καθαρότητα του εντός δεν μπορεί εφεξής να αποκατασταθεί παρά μόνον *αποδίδοντας* στην εξωτερικότητα την *κατηγορία* του μη ουσιώδους και εντούτοις επιβλαβούς για την ουσία αναπληρώματος, του πλεονάσματος που θα *όφειλε* να μην έρθει ποτέ να προστεθεί στην άθιχτη πληρότητα του εντός. Η αποκατάσταση της εσωτερικής καθαρότητας οφείλει συνεπώς να ανασυγκροτήσει [...] αυτό στο οποίο το *φάρμακον* θα όφειλε να μην επιπροστεθεί, ερχόμενο έτσι *κατά γράμμα να προσκολληθεί* σαν *παράσιτο* πάνω του: γράμμα που εγκαθίσταται στο εσωτερικό ενός ζωντανού οργανισμού για να του πάρει την *τροφή* του [...] Για να θεραπευθεί ο λόγος-ζώον από το *φάρμακον* και να εκδιωχθεί το παράσιτο, πρέπει συνεπώς να ξαναμπεί το εκτός στη θέση του. Να κρατηθεί το εκτός εκτός. Η γραφή πρέπει συνεπώς να ξαναγίνει αυτό που *θα όφειλε ποτέ να μην πάψει να εί-*

να: ένα παράρτημα, ένα συμβεβηκός [accident], ένα υπερβάλλον [excédent].

(Ντερριντά, *Πλάτωνος φαρμακεία*,
εισ.-μτφρ.-σημ. Χ. Γ. Λάζος, Αθήνα: Άγρα, 1990, σ. 166)

Το παραπάνω απόσπασμα από το «Πλάτωνος φαρμακεία» («*La pharmacie de Platon*», 1968) που εντάσσεται στον τόμο *Διασπορά* (*La dissémination*, 1972)* αποτελεί ένα δείγμα για το πόσο προκλητικές μπορεί να είναι οι αναγνώσεις του Ντερριντά. Εδώ συγκεκριμένα, περιγράφει ένα πλαίσιο όπου κάτι απειλεί την καθαρότητα κάποιου είδους «εντός». Πολλά γραπτά

---

* Σ.τ.Μ.: Προτιμήθηκε η παραπομπή στους πρωτότυπους τίτλους των έργων του Ντερριντά και όχι στους τίτλους των αγγλικών τους μεταφράσεων. Ο λόγος είναι σχετικά αυτονόητος. Εξάλλου, η πρακτική αυτή διευκολύνει, όταν υπάρχουν και παρατίθενται οι τίτλοι των ελληνικών μεταφράσεων, ενώ τις αγγλικές ο αναγνώστης μπορεί να τις βρει στη βιβλιογραφία, η οποία ακολουθεί στο τέλος του βιβλίου. Η μετάφραση αυτή οφείλει πολλά σε προηγούμενες μεταφράσεις κειμένων του Ντερριντά στα ελληνικά, και τις υιοθετεί, όταν υπάρχουν, για τα εκτενή παραθέματα ντερριντιανού λόγου, τα οποία το πρωτότυπο της Deutscher ενσωματώνει και σχολιάζει. Σεβόμενη τη φυσιογνωμία της σειράς «Αναγνώσεις», δεν προχώρησα σε εκτενείς επεξηγήσεις με τη μορφή σημειώσεων, ούτε και σε αιτιολόγηση ορισμένων από τις μεταφραστικές επιλογές, παρότι κάτι τέτοιο θα ήταν ίσως χρήσιμο, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου οι επιλογές αυτές υποκρύπτουν θεωρητικές προτιμήσεις ή και καθαρή απορία. Αναμφίβολα, τα λάθη και οι σχετικές αμηχανίες βαρύνουν εμένα: ωστόσο, οφείλω θεμελιές ευχαριστίες προπάντων στον Βαγγέλ Μπιτσώρη, για ορισμένες καίριες συμβουλές του. Επίσης, ευχαριστώ για την αναγνωστική προσοχή τους και τις προτάσεις τους σε ορισμένα επιμέρους ζητήματα τους φίλους Πύργο Αυγούστη και Άρη Στυλιανού. Τέλος, πολλές ευχαριστίες τόσο στην επιμελήτρια της έκδοσης Μαρίνα Κολιτσοπούλου για την άοκνη φροντίδα της όσο και στον Πύργο Πάντσιο, από τις Εκδόσεις Πατάκη, για τη συνολική μέριμνά του.

του αναφέρονται στο ιδεώδες της καθαρότητας στη θρησκεία, στη φιλοσοφία, στην πολιτική και στη γενετική, αλλά και σε πολλούς άλλους τομείς ακόμη. Παρότι στο συγκεκριμένο παράθεμα δε φαίνεται τόσο ξεκάθαρα, ο Ντερριντά αντιμετωπίζει πάντα με καχυποψία παρόμοια ιδεώδη.

Στη *Διασπορά* ο Ντερριντά καταγίνεται με την πλατωνική εμμονή στην καθαρότητα. Εστιάζει κυρίως στον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να αλλάξουμε την κληρονομιά των ιδεών που έχει περιέλθει σε εμάς, οπότε συχνά και ο ίδιος βρίσκεται σε διάλογο με το έργο άλλων συγγραφέων και φιλοσόφων, από τον οποίο προκύπτει με τη σειρά της μια νέα δική του επίνοια. Η διαδρομή του Ντερριντά ξεκίνησε με την ερμηνεία μορφών από την ιστορία της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας του 20ού αιώνα, παρόλο που, όπως θα δούμε, το κατοπινό του έργο στρέφεται κυρίως γύρω από καθημερινά και πολιτικά ζητήματα. Όταν ξεκινά κανείς να μελετά τον Ντερριντά, βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα διπλό πρόβλημα: θα πρέπει να κατανοήσει τόσο τον ίδιο τον Ντερριντά όσο και τον Πλάτωνα.

Εντούτοις, τα σχετικά με την καθαρότητα ιδεώδη αποτελούν στις μέρες μας κοινό τόπο τόσο όσο και στη εποχή του Πλάτωνα. Στον «πόλεμο κατά των ουσιών», ο Ντερριντά ισχυρίζεται ότι «μπορεί κανείς να διακρίνει μια επιθυμία να ανασυστήσουμε το “ιδεώδες σώμα”, το “τέλειο σώμα”. Και καθαρό σώμα θα ήταν ένα σώμα χωρίς ουσίες». Ο Ντερριντά μας παρακινεί να διερωτηθούμε και να εξετάσουμε από πιο κοντά τη συνοχή αυτού του ιδεώδους. Ίσως τότε καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι το καθαρό σώμα που φανταστήκαμε ως ιδεώδες δεν υπάρχει. Τα σώματά μας ποτέ δεν έχουν μια «οργανική και

από καταγωγής φυσικότητα» (Derrida 1995β, 244). Αντιθέτως, ανέκαθεν βρίσκονταν εκτεθειμένα στις τοξίνες του περιβάλλοντος· καταπίνουν και ενσωματώνουν κάθε λογής «νόμιμη» αλλά μη φυσική ουσία. Η στάση του αυτή δεν αποβλέπει στην υπεράσπιση της χρήσης αναβολικών στον αθλητισμό, ούτε αποτελεί συνηγορία υπέρ των ναρκωτικών. Επισημαίνει όμως ότι θα πρέπει να είμαστε πιο προσεκτικοί σχετικά με την τάση μας να υποτιμούμε κάποια σώματα –όπως αυτά που κάνουν χρήση απογορευμένων σκευασμάτων–, καθώς επίσης και με την εξύψωση του καθαρού από ουσίες σώματος στη σφαίρα του φασματικού ιδεώδους. Υπάρχουν πολλοί καλοί λόγοι να απέχουμε από συγκεκριμένα φάρμακα και ουσίες, όμως ο Ντερριντά μας υπενθυμίζει ότι σ' αυτούς δεν πρέπει να συμπεριληφθεί και το ψευδές άλλοθι ότι το φυσικό σώμα είναι κάτι που μπορούμε να κατακτήσουμε.

Ο Ντερριντά πιστεύει ότι πολύ συχνά ανασύρουμε φασματικά ιδεώδη καταγωγής και καθαρότητας. Η ιδέα του φυσικού, μη τοξινωμένου σώματος είναι ένα μόνο παράδειγμα. Εμείς πιστεύουμε ότι το σώμα αυτό απειλείται με μόλυνση και θεωρούμε τις τοξικές ουσίες τεχνητούς, εξωτερικούς εχθρούς του σώματος. Έτσι, μόλις έχουμε κατασκευάσει κιόλας μια αντίθεση μεταξύ εντός και εκτός. Τότε όμως προκύπτουν ερωτήματα, όπως ας πούμε: «πώς μπορεί να αποκατασταθεί η καθαρότητα του εντός;». Μια προφανής απάντηση είναι: «μέσω της απαγόρευσης των ναρκωτικών». Τα μέσα και οι πολιτικοί μάς λένε ότι η καθαρότητα είναι δυνατόν να αποκατασταθεί αν, όπως το θέτει ο Ντερριντά, «αποδώσουμε στην εξωτερικότητα την κατηγορία του αναπληρώματος».

Ο ίδιος ο Ντερριντά πάλι δεν πιστεύει ότι είναι δυνατόν ποτέ να αποκατασταθεί η καθαρότητα. Η απαγόρευση των εξωτερικών τοξινών αποτελεί μέσο προστασίας όχι της καθαρότητας καθεαυτήν, αλλά της *ιδέας* της καθαρότητας. Η ενοχοποίηση των ναρκωτικών, αίφνης, αποσπά την προσοχή μας από το ερώτημα αν πραγματικά μπορεί ποτέ να υπάρξει «φυσικό» σώμα. Άραγε, όλα τα σώματα δεν είναι κατά κάποιο τρόπο μη φυσικά ή μολυσμένα (από ρύπους, μη φυσικά προϊόντα διατροφής και ποτά, από φάρμακα και θεραπείες, ή από την απαίτηση να συμμορφωνόμαστε με μια κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά, για παράδειγμα); Η εξύψωση του καθαρού σώματος στη σφαίρα του ιδεώδους είναι ο εύκολος δρόμος. Πολύ πιο σύνθετο είναι το ερώτημα για το ποια φάρμακα και ποιες ουσίες, ποιες αγωγές και ποιες τροποποιήσεις θα δεχτούμε, ποιες θα αποκλείσουμε και σε ποια βάση. Όταν ένα ιδεώδες αμφισβητείται, όπως υπέδειξε ο Ντερριντά στην περίπτωση του καθαρού σώματος, τότε πρέπει να αναλάβουμε μια ευθύνη που θα προτιμούσαμε να αποφύγουμε. Το ερώτημα λοιπόν δε συνίσταται στο *αν* θα αποδεχτούμε ένα μολυσμένο σώμα αλλά στο *ποιες* μολυσματικές ουσίες. Κατά την άποψή του, θα έπρεπε να θέτουμε ερωτήματα που διερευνούν τα φασματικά αυτά ιδεώδη σε συνάρτηση με συγκεκριμένα πάντα πολιτισμικά, ιστορικά, πολιτικά ή γραμματολογικά συμφραζόμενα. Παρουσιάζουν λογική συνοχή, είναι δυνατόν να υφίστανται ή είναι ψευδαισθησιακά; Αναγνωρίζουμε ή αγνοούμε την άνευ λογικής συνέπειας φύση τους; Τι λογής ευθύνη συνεπάγεται η αναγνώριση της αδυνατότητάς τους;

Διαβάζουμε με τον τρόπο του Ντερριντά όταν αρχίζουμε να

προσέχουμε ότι κάτι επιβάλλεται ως δυνάμει καθαρό (λ.χ., η φύση, η πολιτισμική ταυτότητα, η καταγωγή, ο Θεός). Ίσως κάποιος ομιλητής ή συγγραφέας να ανασύρει το ιδεώδες της καθαρότητας ή ίσως εμείς να το διαισθανθούμε με έμμεσο τρόπο, εξαιτίας της άνεσης με την οποία ορισμένοι άλλοι όροι, στοιχεία ή πρόσωπα κρίνονται ως αφύσικα ή απειλητικά. Ο Ντερριντά ονομάζει αυτή την απειλή: το «άλλο». Τυπικά, αυτό που λέγεται είναι ότι το «άλλο» δεν αποτελεί απειλή για το εκάστοτε ιδεώδες, και, ταυτόχρονα, ότι αποτελεί. Ας πούμε, τα ναρκωτικά αντιμετωπίζονται μερικές φορές ως απειλή για το φυσικό σώμα, αν όμως ισχύει αυτό, τότε αμφισβητείται η ίδια η συνοχή του «φυσικού σώματος», στο όνομα του οποίου διώκονται τα ναρκωτικά. Με άλλα λόγια, αν το ιδεώδες του φυσικού σώματος είναι ρευστό, ίσως τελικά να μην υπάρχει φυσικό σώμα. Έτσι, προκύπτει κάποτε ένας ασταθής, αμφίσημος συλλογισμός ο οποίος διατρανώνει και συνάμα αρνείται την υποτιθέμενη απειλή του «άλλου». Ο λόγος που παράγεται από τα μέσα συχνά προπαγανδίζει την επιστημονική ή με τη βοήθεια της τεχνολογίας ανάπλαση του φυσικού σώματος, την ίδια στιγμή που οικτρίζει την κατάχρηση μη φυσικών ουσιών. Όμως, τι είναι και πού βρίσκεται το φυσικό σώμα, στο όνομα του οποίου απορρίπτουμε το μη φυσικό; Η σωματική άσκηση, η εξειδικευμένη διαίτα, συνοδευόμενη από ένα σωρό κανόνες και απαγορεύσεις, οι εγκεκριμένες χημικές και φαρμακευτικές παρεμβάσεις, οι φυσικοθεραπείες, η δυνατότητα χειρουργικής επέμβασης, είναι φυσικά όλα αυτά; Πώς ορίζεται το φυσικό σώμα; Υπήρξε άραγε ποτέ; Ίσως υπήρξε, μπορεί να απαντήσουν ορισμένοι, κατά την προϊστορική περίοδο. Ακόμη και σε μια

μυθική προϊστορική κοινωνία όμως θα πρέπει να υπήρχαν ουσίες και περιβάλλοντα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν μη φυσικά για ένα σώμα: λ.χ. τροφή που προερχόταν από άλλη περιοχή, νέες μορφές καλλιέργειας, νέες αντιλήψεις για το τι είναι βρώσιμο και τι όχι. Τι είναι άραγε εκείνο που καθορίζει ποια τοξίνη ενός φυτού είναι φυσική και κατάλληλη και ποια μη φυσική για το σώμα που την καταναλώνει; Αν δεν ξεετάζει κανείς την απαξίωση του μη φυσικού σε συνάρτηση με την αμφισβήτηση της έννοιας της φύσης, τότε το επιχείρημα που προκύπτει είναι, κατά τον Ντερριντά, αποδομήσιμο. Συνεπώς, μπορεί να αποσυναρμωθεί ώστε να φανεί η αδυναμία του, διότι η εξιδανίκευση της φύσης που έχει επιστρατευτεί προς ενίσχυσή του δεν αντέχει σε αυστηρό έλεγχο.

Ας ξεετάσουμε ένα άλλο παράδειγμα από την τρέχουσα πραγματικότητα. Οι νέες τεχνολογίες που ενέχονται στις τεχνικές παρένθετης εγκυμοσύνης δημιουργούν σύγχυση, όπως συχνά πιστεύεται, ως προς την έννοια της μητρότητας. Ο ισχυρισμός πως ο άμεσος μητρικός δεσμός διαρρηγνύεται από τη σύγχρονη τεχνολογία, που επιτρέπει στο έμβρυο να αναπτυχθεί στη μήτρα μιας μη βιολογικής μητέρας, υπαινίσσεται ότι υπάρχει κάτι άλλο, «φυσικό», που διαστρεβλώνεται από τη χρήση της τεχνολογίας. Το «άλλο», στην προκειμένη περίπτωση, είναι η τεχνολογία υπό τη μορφή της παρένθετης εγκυμοσύνης, ενώ η απειλούμενη καθαρότητα συνδέεται με τη φυσική μητρότητα. Αν επιχειρήσουμε μια αποδομητική προσέγγιση, θα πρέπει να διερωτηθούμε αν ο μητρικός δεσμός υπήρξε ποτέ τόσο φυσικός: «η μητέρα ήταν ανέκαθεν ζήτημα ερμηνείας, κοινωνικής κατασκευής» (Derrida 1997α, 27). Σε όλη τη διάρκεια της

ιστορίας, η μητρότητα νοούνταν μέσα από ποικίλες πολιτισμικές ερμηνείες: η θρησκευτική σημασία, το κύρος του πατέρα, η θαλπωρή της οικογενειακής εστίας, τα θετικά στερεότυπα περί σοφίας και χάρης και τα αρνητικά περί ανάγκης και εξάρτησης είναι ορισμένες από τις ερμηνείες αυτές. Ο Ντερριντά υποπτεύεται ότι η νοσταλγία για μια υποτιθέμενη φυσική μητρότητα ενισχύεται από την πεποίθηση ότι η μητρότητα απειλείται από την τεχνολογία. Η πεποίθηση αυτή μας εμποδίζει να σκεφτούμε κριτικά. Η συνθετότητα της μητρότητας δεν είναι κάτι πρωτοφανές, η έννοια υπήρξε πάντα προβληματική. Η ευθύνη μας συνίσταται τόσο στο να αναγνωρίσουμε τη συνθετότητά της όσο και στο να αναλογιστούμε τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους η έννοια της μητρότητας ερμηνεύτηκε και κατασκευάστηκε.

Ο όρος *αποδόμηση* ανήκει στον Ντερριντά και περιλαμβάνεται πλέον στο λεξικό της σύγχρονης γαλλικής γλώσσας, το *Robert*. Αποδόμηση ήταν αρχικά ο όρος που χρησιμοποίησε ο Ντερριντά για να αποδώσει τον όρο *Destruktion* του Γερμανού φιλοσόφου του 20ού αιώνα Μάρτιν Χάιντεγκερ. Η πρακτική του Ντερριντά να δανείζεται και να ιδιοποιείται όρους ή θραύσματα ιδεών από άλλες ιστορικές μορφές καθιστά κάποτε δύσκολο τον εντοπισμό της πρωτοτυπίας στη σκέψη του.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την αποδόμηση θα πρέπει μάλλον να στραφούμε στους ορισμούς που δίνει ο ίδιος ο Ντερριντά, ιδιαίτερα στο μεταγενέστερο έργο του, όπως στη συζήτηση που φιλοξενείται στο *Η αποδόμηση με λίγα λόγια (Deconstruction in a nutshell, 1996)*. Τα γραπτά του Ντερριντά δεν επικεντρώνονται μόνο στο πώς διαβάζουμε τον Πλάτωνα ή τον Αριστοτέλη, αλλά περικλείουν και σύγχρονες αντιλήψεις περί

δημοκρατίας. Αυτά άλλωστε είναι αλληλένδετα. Στον Πλάτωνα και στον Αριστοτέλη οφείλουμε τις πρώτες ιδέες περί δημοκρατίας, και η κληρονομιά αυτή εξακολουθεί και σήμερα να ασκεί τις επιδράσεις της:

Ο τρόπος με τον οποίο προσπάθησα να διαβάσω τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη και άλλους ακόμη δεν είναι αυτός της επιταγής, της επανάληψης ή της συντήρησης της παράδοσης. Πρόκειται για μια ανάλυση που επιχειρεί να διερευνήσει πώς λειτουργεί ή δε λειτουργεί η σκέψη τους, να εντοπίσει τις εντάσεις, τις αντιφάσεις, την ετερογένεια εντός του ίδιου τους του corpus [...] Ποιος είναι αλήθεια ο νόμος αυτής της αποδόμησης του εαυτού, αυτής της αυτο-αποδόμησης; Η αποδόμηση δεν αποτελεί μέθοδο ή εργαλείο που εφαρμόζει κάποιος στο αντικείμενό του εξωτερικά [...] Η αποδόμηση είναι κάτι που συμβαίνει, και συμβαίνει στο εσωτερικό· αποδόμηση συμβαίνει, για παράδειγμα, στα πλατωνικά κείμενα. Όπως γνωρίζουν οι συνάδελφοί μου, κάθε φορά που μελετώ τον Πλάτωνα, προσπαθώ να εντοπίσω την ετερογένεια στο πλατωνικό corpus και να δω πώς, λ.χ., το θέμα της *χώρας* στον *Τίμαιο* είναι ασύμβατο με το υποτιθέμενο πλατωνικό σύστημα. Επομένως, για να είμαι συνεπής με τον Πλάτωνα, θα πρέπει να αναλύσω τη λειτουργικότητα αλλά και τη δυσλειτουργικότητά του, και κάτι τέτοιο δεν μπορεί παρά να αποτελεί ένδειξη τιμής και αγάπης προς το έργο του. [...] Το ίδιο θα έλεγα και για την έννοια της δημοκρατίας.

(Derrida στο: John D. Caputo [επιμ.], *Deconstruction in a Nutshell*, New York: Fordham University Press, 1997, σσ. 9-10)

Ίσως, σε αντίθεση με τον Ντερριντά, εμείς να μην έχουμε τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη ως καθημερινό μας ανάγνωσμα, ωστόσο όταν διαβάζουμε την εφημερίδα μας όλο και πέφτουμε σε αναφορές σχετικές με το δημοκρατικό πολίτευμα. Και τότε μπορεί να διαβάσουμε, για παράδειγμα, ότι στο όνομα της προσασίας της δημοκρατίας, ανεστάλησαν στην Αλγερία οι γενικές εκλογές, προκειμένου να αποφευχθεί η δημοκρατική εκλογική ενός φονταμενταλιστικού καθεστώτος. Αυτή είναι μια αντίφαση που μπορεί να υποπέσει ακόμη και στη δική μας αντίληψη. Η ανεπτυγμένη «όσφρηση» και ο κριτικός έλεγχος σχετικά με τα φασματικά ιδεώδη (στην προκειμένη περίπτωση, σχετικά με την εξιδανίκευση της δημοκρατίας) ενδέχεται να επιφέρουν και μια νέα ηθική, όπου νέες δεσμεύσεις και αποφάσεις θα ασκούν πίεση επάνω μας. Μπορεί τελικά στην πράξη να μην είμαστε αντίθετοι με την απόφαση που πάρθηκε στην Αλγερία τη συγκεκριμένη στιγμή· ταυτόχρονα όμως, μπορεί, επίσης, να μας απασχολεί η αντιφατικότητα των ιδεών που επιτρέπει την αναστολή της δημοκρατίας στο όνομα της ίδιας της δημοκρατίας.

Απαρχή της αποδόμησης αποτελεί η πραγμάτευση της γλώσσας στην ιστορία της φιλοσοφίας, και ιδιαίτερα το ζήτημα της προτεραιότητας της ομιλίας έναντι της γραφής. Η ομιλία θεωρείται κατά παράδοση ανώτερη της γραφής, καθώς ο γραπτός λόγος φαίνεται να κατάγεται από τον προφορικό. Σύμφωνα με το αριστοτελικό *Περί ερμηνείας*, οι προφορικές λέξεις αποτελούν σύμβολα της νοητικής εμπειρίας, ενώ οι γραπτές αποτελούν δευτερογενή σύμβολα των προφορικών λέξεων. Και ο Πλάτων προέκρινε την ομιλία έναντι της γραφής, γιατί κατά την άποψή του βρισκόταν πιο κοντά στο *λόγο* (logos), τη γνώ-

ση ή την ορθολογικότητα (reason). Ο Πλάτων περιγράφει τη γραφή με μεταφορικό τρόπο, ως ένα γιο ορφανό από πατέρα, ο οποίος διατρέχει πάντα τον κίνδυνο να απομακρυνθεί από τον έλεγχο του «πατρός», του συγγραφέα. Αν ένας ομιλητής χρειάζεται να προβεί σε εξηγήσεις, μπορεί με την παρουσία του να επικυρώσει, να διανθίσει, και να δώσει, τέλος πάντων, πνοή στο λόγο του. Αν ζητήσουμε εξηγήσεις από το γραπτό λόγο, θα εισπράξουμε, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, μια «μεγαλειώδη σιωπή». Έκτοτε, οι περισσότεροι γλωσσολόγοι και φιλόσοφοι προτίμησαν να σκεφτούν τη γλώσσα πρωτίστως με όρους ομιλίας παρά γραφής.

Η προτίμηση αυτή παραμένει και στο σύγχρονο πολιτισμό, όχι τόσο για τεχνικούς λόγους πλέον. Λόγου χάρη, αν κάποιος κληθεί μάρτυρας στο δικαστήριο, δεν επιτρέπεται να στείλει επιστολή, ούτε να διαβάσει την κατάθεσή του στη δίκη. Είναι απαραίτητη η φυσική παρουσία του και η απροσχεδίαστη προφορική κατάθεσή του. Στο Λέικ Τσαρλς της Λουιζιάνα το 2005, στην επανάληψη της δίκης του Ουίλμπερτ Ριντό, ο οποίος το 1961 είχε πρωτόδικα καταδικαστεί για το φόνο ενός υπαλλήλου τραπέζης, κλήθηκαν αντικαταστάτες να «υποδυθούν» τις καταθέσεις δεκατριών αυτοπτών μαρτύρων, αρκετοί από τους οποίους είχαν στο μεταξύ πεθάνει. Ιδού μία ακόμη περίπτωση όπου θεωρήθηκε ότι η προφορικότητα θα έδινε τη «ζωή» και την αυθεντικότητα που απουσίαζαν από τη γραπτή εκδοχή.

Ορισμένα επιχειρήματα περί της προτεραιότητας της ομιλίας έναντι της γραφής, παλαιά όσο και ο Πλάτων, διατηρούν και σήμερα την ισχύ τους, καθώς φαίνεται. Στον πλατωνικό *Φαίδρο* υποστηρίζεται ότι τα γραπτά τεκμήρια μπορεί να εμ-

φανίζονται ως θεραπεία στους περιορισμούς που επιβάλλει η μνήμη, στην πραγματικότητα όμως την απειλούν. Όταν επαναπαυόμαστε σε γραπτά βοηθήματα, η μνήμη λειτουργεί λιγότερο και μπορεί να εξασθενήσει. Η γραφή περιγράφεται με τον αρχαίο ελληνικό όρο *φάρμακον*. Στο εισαγωγικό απόσπασμα ο Ντερριντά αναφέρεται στο *φάρμακον* επισημαίνοντας ότι εμπεριέχει τους υποτιθέμενους καταστροφικούς κινδύνους της γραφής. Άλλωστε, στα αρχαία ελληνικά η λέξη *φάρμακον* έχει περισσότερες από μία σημασίες και μπορεί να αποδοθεί είτε ως «θεραπεία» είτε ως «δηλητήριο». Στο *Φαίδρο* τίθεται το ερώτημα κατά πόσον η γραφή είναι θεραπεία για την αδύναμη μνήμη ή δηλητήριο για τη λειτουργία της. Και σήμερα, εξάλλου, τείνουμε να πιστεύουμε ότι όταν κάποιος γνωρίζει το θέμα του σε βάθος μπορεί να μιλήσει γι' αυτό εκ του αυθορμήτου. Δε μας πείθει και τόσο αν έχει κρατήσει σημειώσεις. Αν κανείς εμπιστεύεται τέτοιες υπομνήσεις, τότε η γραφή δεν αποτελεί βοήθεια γι' αυτόν αλλά εμπόδιο, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε, συμφωνώντας με την επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται στο *Φαίδρο*. Ίσως κι εμείς τελικά να πιστεύουμε ότι η γραφή είναι ένα *φάρμακον*: βοήθεια και εμπόδιο συνάμα.

Αν διαβάσουμε με αποδομητική πρόθεση τις παραπάνω αμφίθυμες επικρίσεις κατά της γραφής, διαπιστώνουμε ότι ο πλατωνικός *Φαίδρος* επικαλείται ένα ιδανικό το οποίο δείχνει να απειλείται από τη γραφή (ακριβώς όπως η υποκατάσταση της κήσης απειλεί τη «φυσική» μητρότητα, και τα ναρκωτικά το «φυσικό» σώμα). Όμως, θα πρέπει να διερωτηθούμε, πρώτον, αν η ομιλία διασφάλισε ποτέ τη γνώση ή την αξιοπιστία της μαρτυρίας, η οποία, κατά τα φαινόμενα, κινδυνεύει από τη

γραφής και, επίσης, αν μπορούμε να απομυθοποιήσουμε τη μυστική γοητεία και τον έκδηλα επαγγελματικό τόνο της ομιλίας. Επιστρέφοντας στην προφορική κατάθεση στα δικαστήρια, η σύνδεση μιας μαρτυρίας με τη φυσική παρουσία του ομιλητή δεν αποτελεί κατ' ανάγκη τεκμήριο αξιοπιστίας. Ο Ουίλμπερτ Ριντό αφέθηκε ελεύθερος, παρά τις προσπάθειες της πολιτικής αγωγής να ξαναζωντανέψει τις φωνές εκείνων που είχαν πρωτόδικα καταθέσει εναντίον του. Κι ακόμη, επιστρέφοντας στον Πλάτωνα, δεν είναι απαραίτητο ότι κανείς κατανοεί πλήρως τα δεδομένα που μπορεί να ανακαλέσει η μνήμη του. Σε ό,τι αφορά την επαρκή γνώση ενός θέματος, πάλι, είναι πιθανόν κάποιος να μιλά πειστικά για κάτι που έχει μάθει και επαναλαμβάνει μηχανικά. Ο Ντερριντά υποστηρίζει ότι η ομιλία ορίζεται με όρους ανάλογους προς τη γραφή, παρότι της αναγνωρίζεται προτεραιότητα. Παρόμοια, είδαμε προηγουμένως τα «φυσικά» σώματα να ορίζονται ανάλογα με τα «φαρμακωμένα», στο βαθμό που και στα μεν και στα δε εισχωρούν τοξίνες. Και ακόμη, είδαμε πώς η «αφύσικη μητρότητα» μπορεί να οριστεί ανάλογα προς τη φυσική, εφόσον και οι δύο είναι προϊόντα κοινωνικής κατασκευής και υπόκεινται σε ερμηνείες. Σε μια προσεκτικότερη εξέταση, η ιεράρχηση των όρων φυσικό και αφύσικο, καθαρό και μολυσμένο, βέβαιο και αβέβαιο αποδεικνύεται επισφαλής.

Ο πλατωνικός *Φαίδρος* υποστηρίζει ότι η ομιλία είναι πλησιέστερη προς τη ζωντανή, τη φυσική παρουσία του ατόμου, και αποτελεί φορέα των ιδεών του. Η σκέψη ή οι ιδέες, η γνώση ή η αλήθεια νοούνται ως «πρωτότυπο». Ο Ντερριντά αντιτείνει ότι, παρότι η γραφή θεωρείται αντίγραφο της ομιλίας, η ομιλία

είναι αυτή που συνιστά *είδος* της γραφής. Εάν ορίζουμε τη γραφή ως εγχάραξη της επικοινωνίσιμης ιδέας, τότε και ο ίδιος ο νους θα πρέπει να λογιστεί ως το ψυχικό υλικό πάνω στο οποίο εγχαράσσονται οι ιδέες. Στο *Φαίδρο* υποστηρίζεται ότι η ομιλία αποτελεί στην πραγματικότητα ένα είδος «ψυχικής εγγραφής» των ιδεών, ότι δηλαδή βρίσκεται γραμμένη στην ψυχή του υποψήφιου ομιλητή. Και σήμερα ακόμη, συχνά θεωρούμε ότι τα δεδομένα μπορούν να εμπεδωθούν νοητικά αν τα πούμε δυνατά ή σε κάποιο φίλο. Φαίνεται πως η διατύπωση των ιδεών τις καταχωρίζει με μεγαλύτερη σαφήνεια στο νου. Ωστόσο, ο Ντερριντά έχει δίκιο όταν επισημαίνει πως εξίσου συχνά θεωρούμε ότι ο λόγος μας δε βρίσκεται, τελικά, σε άμεση ανταπόκριση με τη συνείδησή μας. Δεν είναι λίγες οι φορές που δεν είμαστε ικανοποιημένοι από τον τρόπο που επικοινωνούμε προφορικά τις ιδέες μας, οι λέξεις μας μπορεί να «γλιστρούν από τον έλεγχό μας», όπως ακριβώς και η γραφή. Μπορεί να παραδεχόμαστε ότι αυτό που είπαμε δεν είναι ακριβώς αυτό που εννοούσαμε, ή να μας εκπλήσσουν τα ίδια μας τα λόγια. Εντέλει, όποιο χαρακτηριστικό αποδίδουμε στη γραφή θα πρέπει να αποδοθεί και στην ομιλία: τόσο στη γραφή όσο και στην ομιλία υπάρχει ένα είδος καθυστέρησης, ανικανοποίησης, μια πιθανή απόκλιση από ό,τι είχαμε φανταστεί ως πρωταρχική ιδέα ή ως επίγνωση. Εάν η γραφή αποτελεί μια μορφή επικοινωνίας έξω από τον έλεγχο του αρχικού ομιλητή, και για το λόγο αυτό θεωρείται υποδεέστερη, τότε ο ίδιος ορισμός εμπεικλείει εξίσου και την ομιλία. Υπό το πρίσμα αυτό, επομένως, η ομιλία είναι δυνατόν να θεωρηθεί μια μορφή γραφής.

Στο σημείο αυτό, εγγίζουμε μια από τις πιο αμφιλεγόμενες

και πιο, εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, παράλογες απόψεις που έκαναν τον Ντερριντά διάσημο στη δεκαετία του 1970: η ομιλία είναι γραφή. Αν λάβουμε υπόψη έναν έναν τους λόγους για τους οποίους η γραφή υποβαθμίζεται έναντι της ομιλίας, θα διαπιστώσουμε πως η γραφή και η ομιλία έχουν περισσότερα κοινά. Πρόθεση του Ντερριντά είναι να αμφισβητήσει την εξιδανίκευση του προφορικού λόγου, ο οποίος μας εξαπατά με την ψευδαίσθηση μιας αμεσότητας, βεβαιότητας ή παρουσίας. Η πεποίθηση ότι ο Ντερριντά προκρίνει τη γραφή σε σχέση με την ομιλία είναι λανθασμένη. Απλώς είναι καχύποπτος απέναντι στην εξιδανίκευση της ομιλίας, γιατί αυτή ενέχει μια φασματική επαγγελία φυσικότητας, καθαρότητας και αυθεντικότητας. Προκειμένου να κατευθύνει την προσοχή μας στις φασματικές αυτές επαγγελίες, ο Ντερριντά παραθέτει ένα σύνθετο ορισμό της γραφής, τον οποίο, ομολογουμένως, δύσκολα παρακολουθεί κανείς.

Ο Ντερριντά τραβάει το επιχειρήμα του στα άκρα, ορίζοντας τη γραφή όχι σε συνάρτηση με το γράφειν *καθεαυτό*, αλλά με τις *αιτίες της υποβάθμισής του*. Στον Πλάτωνα, η γραφή υποτιμάται λόγω της απόστασής της από την πηγή του λόγου, ως δευτερογενής και πιθανόν απατηλή. Εδώ, επίσης ελλοχεύει ένα φασματικό ιδεώδες, στο βαθμό που, όπως επισημαίνει ο Ντερριντά, και η ομιλία θεωρείται, σε ορισμένες περιπτώσεις, από τον Πλάτωνα ότι απέχει από την πηγή της σκέψης, και γι' αυτό μπορεί να θεωρηθεί ύποπτη για εξαπάτηση. Όταν ο Πλάτων πραγματεύεται την αποστήθιση, παραδέχεται ότι είναι επισφαλής, διότι είναι δευτερογενής σε σχέση με τη σκεπτόμενη ψυχή, και επομένως δυνάμει απατηλή. Σύμφωνα με

τον Ντερριντά, η πλατωνική περιγραφή της γραφής επεκτείνεται και στην ομιλία, ώστε μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η ομιλία αποτελεί μία μορφή γραφής.

Αυτοί οι ελιγμοί στο χειρισμό του θέματος αντιμετώπιστηκαν από ορισμένους ως τεχνάσματα και τερτίπια της αποδόμησης. Ο Ντερριντά επινοεί έναν όρο προκειμένου να περιγράψει το ευρύ πεδίο αυτής της «γενικής» γραφής, όπου περιλαμβάνεται οτιδήποτε εμπίπτει στην υποβάθμιση της «κατά γράμμα» γραφής (των λέξεων στη σελίδα). Ο όρος αυτός είναι η «γενική» ή «γενικευμένη» γραφή, ή «γενική οικονομία» της γραφής, ή αλλιώς «αρχι-γραφή», όπου το πρόθεμα «αρχι-» μαρτυρεί την προ-εξάρχουσα θέση και την προέλευση – εν αρχή ην η γραφή, με τη «γενική» σημασία του Ντερριντά. Ο ορισμός της ομιλίας ως μία μορφή αρχι-γραφής υπαινίσσεται πως, παρά την υπόσχεση που πλανάται, η ομιλία δεν είναι άμεση και ενέχει τον κίνδυνο της εξαπάτησης. Στην πραγματικότητα, η θέση του Ντερριντά είναι ότι αυτό ισχύει για *κάθε* είδος γλώσσας: ο κίνδυνος αυτός αποτελεί την πρωταρχική συνθήκη της γλώσσας. Με το διευρυμένο ορισμό του, *κάθε* μορφή γλώσσας αποτελεί μία «μορφή της γραφής». Στόχος αυτού του διευρυμένου ορισμού της ομιλίας ως γραφής είναι να υπογραμμίσει την παράδοξη φύση της γλώσσας. Το ιδεώδες δεν είναι παρά μια ψευδαισθησι: όλες οι γλώσσες ενέχουν τους κινδύνους που περιγράφει ο Πλάτων, κινδύνους που δεν ξεορκίζονται ποτέ. Η γλώσσα και η επικοινωνία είναι εγγενώς επικίνδυνες υποθέσεις.

Ο Ντερριντά εισάγει την έννοια της «γενικής» ή «γενικευμένης» γραφής, εν μέρει, για να ανατρέψει την επιχειρηματολογία σε περιπτώσεις όπου η κατά γράμμα γραφή υποτιμάται. Στο

Πλάτωνος φαρμακεία, πραγματεύεται το πλατωνικό επιχείρημα ότι η γραφή εξασθενίζει τη μνήμη και ότι η «ζώσα» αυθόρμητη μάθηση απειλείται, καταπώς φαίνεται, από τις γραπτές εκδοχές της γνώσης. Ο Πλάτων υποστηρίζει ότι αν απλώς και μόνο παραγαλίζουμε κάτι που ξέρουμε επειδή το βρήκαμε γραμμένο ή επειδή συμβαίνει να το θυμόμαστε απέξω, ενδέχεται να μη γνωρίζουμε στ' αλήθεια τι είναι αυτό που επαναλαμβάνουμε. Αυτό που, κατά τον Πλάτωνα, απειλείται δεν είναι στην πραγματικότητα παρά το φασματικό ιδεώδες της «αληθινής μάθησης». Εν προκειμένω, το φάσμα της απλής ανάκλησης στη μνήμη, της επανάληψης προς εαυτόν ή της νοερής επαναδιατύπωσης αυτού που ξέρουμε, ονομάζεται με τον όρο «γενική γραφή», όπου η αποστήθιση συνιστά ένα είδος νοητικής καθυστέρησης ή απομάκρυνσης από τη γνώση, όπως στην περίπτωση της απλής αναπαγωγής δεδομένων αντί της «ενεργής» μάθησης.

Δεν είναι δύσκολο να χάσουμε την εμπιστοσύνη μας στον αυθορμητισμό ή στην πρωτοτυπία της σκέψης μας. Πώς μπορούμε, αλήθεια, να είμαστε σίγουροι ότι δεν αναπαράγουμε μια επίκτητη σκέψη; Παρότι μοιάζει να παράγουμε μια σκέψη σε μια δεδομένη στιγμή, την αμέσως επόμενη στιγμή η εν ενεργεία σκέψη μας έχει περάσει στη μνήμη, που είναι ένα είδος νοητικής καταγραφής ή αναπαγωγής των σκέψεών μας. Η πραγματικά αυθόρμητη παραγωγή είναι κάτι εντελώς φευγαλέο. Ο Πλάτων, βέβαια, δεν ισχυρίζεται ότι αυτός και μόνο αυτός ο (νοητικός) αυθορμητισμός συνιστά πραγματική γνώση. Όμως, ολόκληρο το έργο του είναι γεμάτο κρίσεις που υποτιμούν τους τρόπους εμπέδωσης της γνώσης, όπως η απαξίωσή του προς όσους στηρίζονται σε γραπτά κείμενα και στην αποστήθιση.

Η πλατωνική υποβάθμιση της γραφής προϋποθέτει την εξιδανίκευση μιας βαθιά πηγαίας, άμεσης, αμετάθετης, μη αναγωγικής και συνεπώς μη «εγγεγραμμένης» γνώσης, ή σκέψης. Ο Ντερριντά παρουσιάζει αυτό το ιδεώδες ως μη πραγματοποιήσιμη φαντασίωση. Στην ιδανική εκδοχή της, δε θα εγγραφόταν ούτε στον ήχο ή στον αέρα, ούτε στο χρόνο. Δε θα είχε να κάνει καθόλου με τη γραφή. Διότι, για να έχει νόημα η πλατωνική υποτίμηση της γραφής, θα πρέπει να υφίσταται εξ αντιθέτου μια δυνατότητα καθαρότητας. Όταν ο Ντερριντά ισχυρίζεται ότι καθαρή εκδοχή της γλώσσας δεν υφίσταται, καταδεικνύει ταυτόχρονα ότι και η υποτίμηση της γραφής δεν έχει καμία αξία, περιγράφοντας έναν ιό που έχει ήδη προσβάλει «εκ των ένδον» την υποτιθέμενη αυτή καθαρότητα, όποια κι αν ήταν.

Παρά το γεγονός ότι πηγή τόσο της ομιλίας όσο και της γραφής αποτελεί η συνείδηση, ο Πλάτων δεν τοποθετεί την προέλευση της ενσυνείδητης γνώσης στον άνθρωπο. Η σκέψη μας αποτελεί μια νοητική εικόνα των «ιδανικών» μορφών, στις οποίες ο Πλάτων ανήγαγε την καταγωγή του θνητού κόσμου. Όπως κάθε ξύλινη καρέκλα είναι αντίγραφο της ιδανικής, της καθαρής ιδέας της καρέκλας, έτσι και η ανθρώπινη γνώση αποτελεί αντίγραφο ή προσέγγιση των αυθεντικών ιδεών, απ' όπου και η αληθινή καταγωγή του δικού μας κόσμου.

Κατά τον Ντερριντά, ο ιός της δευτερογένειας, η δυνατότητα αντιγραφής, γνώσης και γλώσσας, έχει προσβάλει ακόμη και το ίδιο το ιδεώδες της καταγωγής. Επισημαίνει ότι για τον Πλάτωνα «η αθανασία και η τελειότητα [...] συνίστανται στο ότι δεν έχουν καμία σχέση με κανένα εκτός» (Ντερριντά, *Φαρμακεία*, 124). Όταν όμως ο Ντερριντά διαβάζει αποδομητικά

τον Πλάτωνα, παρατηρεί ότι οι ιδανικές του μορφές βρίσκονται πάντα σε σχέση με το θνητό κόσμο. Κατά τον Πλάτωνα, οι ιδανικές μορφές αντιγράφονται στο θνητό κόσμο και γίνονται κατά προσέγγιση αντιληπτές διά της ανθρώπινης γλώσσας. Για τον Ντερριντά, η ίδια η δυνατότητα αναπαραγωγής τους από τη γλώσσα συνιστά μόλυνση από εξωγενή ιό. Το ιδεώδες «προσθέτει εις εαυτό τη δυνατότητα να επαναληφθεί ως τέτοιο» (Ντερριντά, ό.π., 168).

Ο Ντερριντά επισημαίνει ότι η γλώσσα πάντα ενέχει καθυστέρηση, νοηματική μετάθεση, αμφισημία, «απόσταση» του ομιλητή σ' ένα βαθμό, την πιθανότητα παρανόησης, εξαπάτησης και αναξιопιστίας, εν ολίγοις όλα όσα ο Πλάτων καταλογίζει ως αρνητικά. Όμως, αντί να οικτίζουμε ή να καταδικάζουμε αυτές τις όψεις της γλώσσας, ή να ελπίζουμε ότι μπορούμε να τις αποφύγουμε με κάποιο τρόπο, ο Ντερριντά προτείνει να τις δούμε ως αναπόσπαστες από αυτή. Χωρίς το παιχνίδι αυτών των στοιχείων, δε θα υπήρχε γλώσσα. Εξ ορισμού, η γλώσσα πάντα κάπως μας διαφεύγει, ενώ σύμφωνα με το διευρυμένο ορισμό της αποδόμησης, κάθε γλώσσα συνιστά «είδος γραφής».